

Llywodraeth Cymru

Ymgynghoriad ar gynigion ar gyfer is-ddeddfwriaeth i ategu Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016 ac amrywiol ddogfennau canllaw arfer gorau

Atodiad 2

Drafft

Rheoli Newidiadau i Adeiladau Rhestredig yng Nghymru

Diben Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016 yw gwneud gwelliannau pwysig i'r systemau sy'n bodoli eisoes ar gyfer gwarchod a rheoli amgylchedd hanesyddol Cymru. Mae'r Ddeddf hefyd yn rhan ganolog o becyn integredig o is-ddeddfwriaeth, polisiau a dogfennau cyngor cynllunio newydd a diwygedig, a chanllawiau arferion da ar amrywiaeth eang o bynciau. Byddant, gyda'i gilydd, yn helpu i sicrhau bod newidiadau i'r amgylchedd hanesyddol yn cael eu rheoli'n ofalus yn unol â'r athroniaeth a'r arferion cyfredol ym maes cadwraeth.

Mae'r ddogfen ddrafft hon yn rhan o'r ymgynghoriad deuddeg wythnos ar gynigion i gyflwyno is-ddeddfwriaeth a dogfennau canllaw drafft sy'n ategu Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016. Bydd yn dod i ben ar 3 Hydref 2016. Mae'r ddogfen ymgynghori, y ffurflen ymateb a'r holl ganllawiau drafft cysylltiedig ar gael ar dudalennau ymgynghori Llywodraeth Cymru ar y we (<http://llyw.cymru/consultations/cultureandsport/?lang=cy>).

Wrth baratoi'r ddogfen hon, aed ati ar yr un pryd i ddiwygio pennod 6, 'Yr Amgylchedd Hanesyddol' yn *Polisi Cynllunio Cymru* ac i lunio *Nodyn Cyngor Technegol 24: Yr Amgylchedd Hanesyddol*. Byddai'n fuddiol darllen y ddogfen hon ochr yn ochr â'r dogfennau hynny.

Daeth ymgynghoriad cyhoeddus ar bennod 6 o *Polisi Cynllunio Cymru* i ben ar 13 Mehefin 2016 ac rydym wrthi'n dadansoddi'r ymatebion ar hyn o bryd. Mae'r bennod ar gael o hyd ar y dudalen ymgynghori ar y we (<http://llyw.cymru/consultations/planning/proposed-changes-to-planning-policy-wales-chapter-6-the-historic-environment/?lang=cy>) ond mae'n bosibl y bydd yn cael ei newid ar ôl i ganlyniadau'r

ymgyngoriad gael eu cyhoeddi yn ddiweddarach eleni. Mae unrhyw gyfeiriadau yn y ddogfen hon at *Polisi Cynllunio Cymru* yn cyfeirio at y fersiwn honno.

Ar yr un pryd â'r ymgyngoriad hwn, mae Is-adran Gynllunio Llywodraeth Cymru yn mynd ati hefyd i geisio barn am *Nodyn Cyngor Technegol 24*. Bydd yr ymgyngoriad hwnnw, a fydd yn para deuddeg wythnos, hefyd yn dod i ben ar 3 Hydref 2016, a byddem yn ddiolchgar iawn pe baech yn mynegi barn. Ewch i dudalennau ymgyngori Llywodraeth Cymru ar y we (<http://llyw.cymru/consultations/planning/?lang=cy>) i lawrlwytho *Nodyn Cyngor Technegol 24*, y ddogfen ymgyngori a'r ffurflen ymateb. Mae unrhyw gyfeiriadau at *Nodyn Cyngor Technegol 24* yn cyfeirio at y fersiwn honno.

11 Gorffennaf 2016

11 Gorffennaf 2016

DRAFFT

Rheoli Newidiadau i Adeiladau
Rhestredig yng Nghymru

Rheoli Newidiadau i Adeiladau Rhestredig yng Nghymru

Datganiad o Ddiben

Mae *Rheoli Newidiadau i Adeiladau Rhestredig yng Nghymru* yn ychwanegu at *Polisi Cynllunio Cymru – Pennod 6: Yr Amgylchedd Hanesyddol*¹ a *Nodyn Cyngor Technegol 24: Yr Amgylchedd Hanesyddol*².

Mae *Rheoli Newidiadau i Adeiladau Rhestredig yng Nghymru* yn nodi egwyddorion cyffredinol i'w hystyried wrth wneud newidiadau i adeiladau rhestredig ac mae'n esbonio sut i wneud cais am gydsyniad adeilad rhestredig, gan gynnwys rolau a chyfrifoldebau perchenogion, awdurdodau cynllunio lleol a Gwasanaeth Amgylchedd Hanesyddol Llywodraeth Cymru (Cadw).

Mae'r canllaw arfer gorau hwn wedi'i anelu'n bennaf at berchenogion adeiladau rhestredig ac asiantau sy'n gweithredu ar eu rhan er mwyn eu helpu i ddeall goblygiadau bod yn berchen ar adeilad rhestredig a gwneud newidiadau iddo. Dylai hefyd helpu perchenogion ac asiantau i ystyried *Egwyddorion Cadwraeth ar gyfer Rheoli Amgylchedd Hanesyddol Cymru mewn Ffordd Gynaliadwy*³ (Egwyddorion Cadwraeth), a gyhoeddwyd gan Cadw, er mwyn cyflawni newidiadau sensitif o ansawdd uchel.

Dylai awdurdodau sy'n gwneud penderfyniadau hefyd ddefnyddio'r canllawiau hyn ochr yn ochr â *Polisi Cynllunio Cymru – Pennod 6: Yr Amgylchedd Hanesyddol, Nodyn Cyngor Technegol 24: Yr Amgylchedd Hanesyddol ac Egwyddorion Cadwraeth* Cadw wrth fynd ati lunio'u polisau eu hunain ac wrth ystyried ceisiadau cynllunio unigol a cheisiadau unigol am gydsyniad adeilad rhestredig, gan gynnwys trafodaethau cyn ymgeisio.

---

¹ *Polisi Cynllunio Cymru – Pennod 6: Yr Amgylchedd Hanesyddol*

² *Nodyn Cyngor Technegol 24: Yr Amgylchedd Hanesyddol*

³ [Egwyddorion Cadwraeth ar gyfer Rheoli Amgylchedd Hanesyddol Cymru mewn Ffordd Gynaliadwy](#), Cadw, Llywodraeth Cymru 2011

Cynnwys

Ffeithiau Cyflym	1
Cyflwyniad	1
1. Deall eich Adeilad Rhestredig	2
2. Arwyddocâd	2
2.1 Lleoliad	3
2.2 Ffurf a Chynllun	3
2.3 Deunyddiau	4
2.4 Manylion	5
2.5 Y Tu Mewn i Adeiladau	5
3. Adeiladwaith, Cyflwr a Pherfformiad	6
3.1 Deall yr Adeiladwaith	6
3.2 Deall Cyflwr	6
3.3 Deall Perfformiad	7
4. Rheoli Newid	7
4.1 Cynnal a Chadw	7
4.2 Atgyweirio	8
4.3 Gwaith Adnewyddu Cyfnodol	9
4.4 Adfer ac Ailadeiladu	9
4.5 Gwaith Newydd neu Waith Addasu	9
4.6 Dymchwel	10
4.7 Newid Defnydd	10
4.8 Mesurau Effeithlonrwydd Ynni	10
4.9 Hygyrchedd	11
4.10 Glanhau	11
4.11 Dogfennu a Chofnodi	12
5. Proses Cydsyniad Adeilad Rhestredig	12
5.1 Beth yw Cydsyniad Adeilad Rhestredig?	12
5.2 Cael Cyngor Proffesiynol	14
5.3 Cael Cyngor Cyn Ymgeisio	14
5.4 A Oes Angen Caniatâd Cynllunio?	14
5.5 Cyflwyno eich Cais	14
5.6 Beth sy'n Digwydd Nesaf?	16
5.7 Amodau	17
5.8 Hysbysu	17
5.9 Sut i Apelio	18
5.10 Yn Ystod y Gwaith	18
5.11 Gwaith Anawdurdodedig	18
Gwybodaeth Bellach	20
Cysylltiadau	22

Ffeithiau Cyflym

- Mae adeiladau rhestredig yn adnodd cyfyngedig i'w trysori a'u diogelu ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol.
- Gall newid fod yn ddymunol neu'n angenrheidiol, ond mae angen ei reoli'n dda.
- Mae dealltwriaeth drylwyr o arwyddocâd eich adeilad rhestredig o gymorth mawr i sicrhau bod unrhyw newidiadau a gynigir gennych yn parchu'r hyn sy'n arbennig amdano.
- Gall deall cyflwr a pherfformiad eich adeilad rhestredig eich helpu i gael y budd mwyaf o fanteision newid a lleihau hyd yr eithaf ar y niwed a achosir.

Cyflwyniad

Caiff adeiladau eu rhestru pan ystyrir eu bod o ddi-ddordeb pensaernïol neu hanesyddol arbennig.⁴ Golyga hyn, nid yn unig bod eich adeilad yn bwysig i chi, ond ei fod hefyd yn bwysig i'ch cymuned leol a threftadaeth ddiwylliannol Cymru. Mae'n rhan o'r amgylchedd hanesyddol y mae angen inni ofalu amdani a'i gwarchod ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol. Nid yw gwarchod, fodd bynnag, yn gyfystyr ag atal unrhyw newid a allai sicrhau bod eich adeilad yn fwy cynaliadwy ac economaidd hyfyw yn y tymor hir. Gall newidiadau cadarnhaol wella'n dealltwriaeth a'n gwerthfawrogiad o'r amgylchedd hanesyddol a gallant hefyd ddod â manteision cymdeithasol ac economaidd drwy fwy o waith adfywio a thwristiaeth. Gyda'i gilydd, bydd y manteision hynny'n helpu i greu'r Gymru a ddymunwn yn y dyfodol drwy gyrraedd y nodau llesiant a nodir yn Neddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol.⁵

Mae eich adeilad rhestredig yn ased gwerthfawr unigryw, ond mae'n debyg ei fod eisoes wedi newid dros amser ac efallai y bydd angen i chi wneud newidiadau pellach.

Mae a wnelo cadwraeth â rheoli newid yn ofalus. Golyga hyn ddod o hyd i'r ffordd orau o ddiogelu a gwella nodweddion arbennig eich adeilad rhestredig fel y gall y genhedlaeth hon a chenedlaethau'r dyfodol ei werthfawrogi a'i fwynhau. Mae gofalu am adeiladau rhestredig yn briodol, a sicrhau y gellir parhau i wneud defnydd cynaliadwy ohonynt, yn helpu i sicrhau y byddant yn parhau i gyfrannu at werth Cymru a bywydau ei phobl.

Nodir athroniaeth sylfaenol cadwraeth yn *Egwyddorion Cadwraeth ar gyfer Rheoli'r Amgylchedd Hanesyddol yng Nghymru mewn Ffordd Gynaliadwy* (Egwyddorion Cadwraeth)⁶, a gyhoeddwyd gan Cadw. Mae'r ddogfen hon yn nodi'n glir y dylai pob penderfyniad ynghylch cadwraeth fod yn seiliedig ar ddealltwriaeth o'i heffaith debygol ar y nodweddion arbennig sy'n cyfrannu at arwyddocâd eich adeilad rhestredig.

⁴ *Deall Rhestru yng Nghymru*, Llywodraeth Cymru, Cadw (i'w gyhoeddi)

⁵ [Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol \(Cymru\) 2015](#)

⁶ [Egwyddorion Cadwraeth ar gyfer Rheoli Amgylchedd Hanesyddol Cymru mewn Ffordd Gynaliadwy, Cadw, Llywodraeth Cynulliad Cymru, 2011](#)

Mae'r canllawiau hyn yn canolbwyntio ar newid i adeiladwaith adeiladau rhestredig, ac ar ddeall arwyddocâd yr adeiladwaith, ond gall fod gan adeiladau werth cymdeithasol, economaidd, symbolaidd neu ysbrydol hefyd. Mae'r gwerth cymunedol hwn hefyd yn bwysig ym maes arfer cadwraeth.

Bydd angen cael caniatâd arbennig (cydsyniad adeilad rhestredig) ar gyfer llawer o fathau o newid. Os nad ydych yn siŵr, mae'n well holi ac ymgynghori na gwneud camgymeriadau y gall fod yn anodd ac yn ddrud eu cywiro. Gallech fod yn troseddu hefyd.

Mae perchenogion sy'n ceisio cyngor, yn casglu tystiolaeth, yn gwneud asesiad realistig o'r effaith ar dreftadaeth ac yn cyflwyno cais wedi'i ddogfennu'n dda yn aml yn cael eu synnu gan ba newidiadau y gellir eu cymeradwyo. Drwy fabwysiadu ymagwedd arloesol, llawn dychymyg at gynaliadwyedd gallwch gyflawni eich nodau heb danseilio arwyddocâd eich adeilad.

1. Deall eich Adeilad Rhestredig

Mae adeiladau hanesyddol yn bwysig fel cynnyrch creadigrwydd dynol a ffynhonnell unigryw o wybodaeth am y gorffennol. Er bod pob un o'r rhanbarthau yng Nghymru yn rhannu traddodiadau cryf o waith dylunio ac adeiladu, mae pob adeilad yn wahanol: mae gan bob adeilad hanesyddol ei stori ei hun. Gall ei adeiladwaith gynnwys tystiolaeth werthfawr am sut a phryd y cafodd ei adeiladu, sut y cafodd ei ddefnyddio a sut mae wedi newid dros amser. Gall pob agwedd ar eich adeilad rhestredig fod yn rhan o'i stori a chyfrannu at ei arwyddocâd, gan gynnwys ei leoliad, ei ffurf a'i gynllun, a'i ddeunyddiau, ei adeiladwaith a'i fanylion. Fodd bynnag, nid yw pob agwedd, o reidrwydd, yr un mor arwyddocaol a dylid ystyried pob un yn ôl ei deilyngdod ei hun.

Mae'n arbennig o bwysig deall bod technegau adeiladu traddodiadol neu hanesyddol yn wahanol iawn i'r rhai a ddefnyddir mewn adeiladau modern. Roedd technegau traddodiadol yn galluogi adeiladau i anadlu a chydweddu â'u hamgylchedd; gall cyflwyno technegau modern darfu ar y cylch hwn ac achosi difrod na ellir ei atgyweirio.

Gall gwneud newidiadau i'ch adeilad rhestredig gynnwys popeth o waith cynnal a chadw arferol a gwaith atgyweirio ac adnewyddu i waith adfer, gwaith addasu a gwaith newydd a newid defnydd. Mae deall eich adeilad rhestredig yn sail ar gyfer cynllunio newid priodol a fydd yn ei gynnal a'i wella.

2. Arwyddocâd

Bydd deall pam mae eich adeilad rhestredig o ddiddordeb pensaernïol neu hanesyddol arbennig a'r hyn sy'n arwyddocaol amdano, nid yn unig yn eich helpu i ofalu am yr adeilad o ddydd i ddydd, ond bydd hefyd yn eich helpu i gynllunio a gwneud newidiadau a fydd yn sicrhau y gellir parhau i wneud defnydd ymarferol o'r adeilad yn yr hirdymor heb amharu ar ei ddiddordeb pensaernïol neu hanesyddol arbennig.

Gall y disgrifiad ar y rhestr — sydd ar gael ar wefan Cadw⁷ — esbonio pam mae eich adeilad yn rhestredig, ond efallai y bydd rhagor o wybodaeth am ei hanes a'i ddatblygiad ar gael gan Gomisiwn Brenhinol Henebion Cymru (CBHC), eich cofnod amgylchedd hanesyddol (CAH) lleol neu'ch swyddfa gofnodion.⁸ Bydd dogfennau a ffotograffau, yn ogystal â thystiolaeth ffisegol yr adeilad, yn eich helpu i ddeall eich adeilad a llywio'r penderfyniadau a wnewch.⁹

Gall newidiadau sy'n debygol o effeithio ar adeiladwaith yr adeilad neu ei leoliad effeithio ar ei arwyddocâd neu ei gymeriad fel adeilad o ddiddordeb pensaernïol neu hanesyddol arbennig. Os ydych yn bwriadu gwneud newidiadau i'ch adeilad rhestredig, bydd angen i chi ddeall effaith eich cynigion ar ei arwyddocâd. Er mwyn eich helpu i wneud hyn, efallai y bydd angen i chi lunio asesiad o'r effaith ar dreftadaeth.¹⁰

2.1 Lleoliad

Mae'r lleoliad yn aml yn rhan hanfodol o gymeriad adeilad: gall fod gan y gydberthynas rhwng eich adeilad rhestredig a thir arall neu adeiladau eraill werth esthetig neu gall adlewyrchu'n uniongyrchol hanes y defnydd sydd wedi'i wneud ohono. Gall enghreifftiau gynnwys y gydberthynas rhwng ffermdy a'i adeiladau fferm; plasty a'i barc a'i ardd; neu dŷ a'r tai sydd nesaf ato mewn teras. Gall ynysu adeiladau rhestredig oddi wrth yr ardal o'u hamgylch effeithio ar eu dichonoldeb economaidd yn ogystal â'u cymeriad, a gall leihau eu diddordeb a'r cyfraniad y maent yn ei wneud at y treflun a chefn gwlad yn sylweddol.

2.2 Ffurf a Chynllun

Gall maint a graddfa adeiladau rhestredig fod yn agweddau pwysig ar eu cymeriad pensaernïol a'u gwerth esthetig. Gallant hefyd gyfrannu at ddiddordeb hanesyddol am fod maint adeilad yn aml yn uniongyrchol gysylltiedig â'r defnydd a wnaed ohono a'i statws. Gall bwthyn bach fod yr un mor bwysig â thŷ mawr.

Yn aml mae cynllun adeilad yn adlewyrchu'r adeiladwaith gwreiddiol ac mae'n darparu tystiolaeth am ei oedran a'i ddatblygiad. Er enghraifft, roedd confensiynau rhanbarthol cryf o ran gwaith cynllunio domestig sydd wedi newid yn araf dros amser. Hyd yn oed lle mae'r cynllun gwreiddiol wedi'i gollu yn ôl pob tebyg, gall fod tystiolaeth ffisegol yn yr adeilad a all helpu i esbonio'r ffurf wreiddiol a'r dilyniant newid, megis tyllau pegiau a morteisiau gwag, uniadau syth neu rith-nodweddion megis drysau a ffenestri wedi'u blocio. Mae deall cynllun a datblygiad eich adeilad yn rhoi cipolwg ar ei hanes a all lywio neu ysbrydoli opsiynau ar gyfer newid.

Gall newidiadau ac ychwanegiadau dilynol wella ansawdd eich adeilad rhestredig a bod o ddiddordeb yn eu rhinwedd eu hunain fel rhan o'i hanes. Yn yr un modd, gallant hefyd amharu arno.

⁷ [Cof Cymru](#) — Asedau Hanesyddol Cenedlaethol Cymru

⁸ Gweler 'Gwybodaeth Bellach'

⁹ *Deall Rhestru yng Nghymru*, Llywodraeth Cymru, Cadw (i'w gyhoeddi)

¹⁰ *Aseuadau o'r Effaith ar Dreftadaeth yng Nghymru*, Llywodraeth Cymru, Cadw (i'w gyhoeddi)

Mae deall sut y datblygodd eich adeilad rhestredig, a deall ei arwyddocâd, yn eich galluogi i wneud penderfyniadau cytbwys ynghylch a ddylid cadw unrhyw newidiadau dilynol ai peidio.

Cadwch lle y bo'n ymarferol; adferwch lle y bo'n briodol; parchwch gymeriad a etifeddwyd mewn gwaith newydd a gwaith addasu.

2.3. Deunyddiau

Nid yn unig y mae'r deunyddiau a ddefnyddiwyd mewn adeilad hanesyddol yn hanfodol i berfformiad ac i adeiladwaith yr adeilad, ond maent hefyd yn gallu bod yn rhan bwysig o'i diddordeb arbennig. Gall deunyddiau hefyd ddarparu tystiolaeth am ddyddiad adeilad a sut y gwnaeth ddatblygu, yn ogystal â'i statws. Mae'r deunyddiau a ddewiswyd a'r ffordd y cawsant eu trin yn aml yn agwedd bwysig ar werth esthetig adeilad hefyd.

Cyn y Chwyldro Diwydiannol, roedd y deunyddiau a ddewiswyd yn dibynnu'n fawr ar yr hyn a oedd ar gael yn lleol; dim ond pobl gyfoethog a allai fforddio mewnfario deunyddiau o'r tu hwnt i'r ardal leol. Newidiodd hyn i ryw raddau yn y bedwaredd ganrif ar bymtheg yn sgil cyflwyno prosesau diwydiannol ar gyfer cynhyrchu a dosbarthu deunyddiau. Fodd bynnag, parhaodd traddodiadau rhanbarthol a chawsant eu hatgyfnerthu hyd yn oed am fod ardaloedd gwahanol yn gweithgynhyrchu cynhyrchion gwahanol, er enghraifft, brics a theils rhanbarthol.

Nodweddwyd siroedd dwyreiniol Cymru gan adeiladau fframiau pren yn bennaf tan yr 17eg ganrif a'r 18fed ganrif. Er mai carreg yw'r prif ddeunydd adeiladu mewn manau eraill yng Nghymru, yma hefyd ceir tystiolaeth o draddodiad cynharach o godi adeiladau pren. Mae daeareg Cymru yn gyfoethog ac yn gymhleth ac o'r herwydd, ceir amrywiaeth ardderchog o gerrig adeiladu.

Yn ogystal â'r deunydd a ddewiswyd, roedd y defnydd a wnaed ohono hefyd yn amrywio dros amser a chan ddibynnu ar yr adnoddau a oedd ar gael. Gall y ffordd y cafodd cerrig eu gosod mewn haenau a'u naddu, y ffordd y cafodd brics eu clymu wrth ei gilydd, y dull o wneud fframiau pren a'i baneli mewnlenni, y dechneg o osod toeon gwellt, y ffordd y cafodd llechi eu trin a'u gosod ac ati oll gyfrannu at gymeriad unigryw eich adeilad.

Nid yw'n anarferol i fwy nag un math o adeiladwaith gael ei gyfuno mewn un adeilad. Mae hyn yn aml yn adlewyrchu cyfnodau adeiladu gwahanol, ond weithiau mae'n nodi penderfyniad esthetig; er enghraifft, defnyddio deunydd uwch ei statws ar gyfer y prif ffasâd, neu gyfuno deunyddiau o liwiau ac ansawdd gwrthgyferbyniol at ddibenion addurniadol.

Mae'r gorffeniad hefyd yn elfen bwysig o gymeriad a diddordeb adeiladau hanesyddol. Roedd yn anarferol i gerrig gael eu gadael heb eu gorffen cyn dylanwad yr Adfywiad Gothig yn y 19eg ganrif. Tan hynny, byddai adeiladau cerrig yn cael eu gwyngalchu a'u rendro fel arfer. Erbyn y 19eg ganrif, roedd pensaernïaeth rendr arbennig o fywiog mewn rhai rhannau o Gymru yr oedd ganddi ei stoc unigryw ei hun o nodweddion arddulliadol. Mae manylion megis ffug uniadau, rhigolau a cherrig nadd rystig, ac elfennau pensaernïol fel architrafau a chorneisi oll yn rhan o'r traddodiad addurniadol nodedig hwn. Nid yn unig y gall gwyngalch a rendr

traddodiadol fod yn rhan bwysig o gymeriad pensaernïol eich adeilad, gallant hefyd chwarae rôl hollbwysig o ran ei berfformiad.

Prif nodwedd wal yw'r deunydd adeiladu ei hun ac fel arfer, ni ddylai'r gwaith pwyntio fod yn fwy amlwg yn weledol, er y gall fod yn hanesyddol. Ceir enghreifftiau o waith pwyntio addurniadol weithiau ond mae'n gymharol brin. Gall newidiadau i gymeriad gwaith pwyntio fod yn ffisegol ac yn weledol niweidiol.

Cadwch lle y bo'n ymarferol, atgyweiriwch lle y bo angen; parchwch gymeriad a etifeddyd wrth wneud unrhyw waith adnewyddu.

2.4 Manylion

Gall y gwaith cynllunio a'r crefftwaith a fuddsoddwyd mewn adeilad fod yn rhan bwysig o'i ddi-ddordeb arbennig. Gall popeth – o bortsh i barapet, neu o flaen siop i arwyddfwrdd – gyfrannu at gymeriad cyffredinol yr adeilad. Mae nodweddion sy'n rhan o arwyddocâd yr adeilad yn haeddu cael eu trin yn ofalus.

Mae drysau a ffenestri yn darparu tystiolaeth werthfawr am oedran a datblygiad adeiladau hanesyddol a'r defnydd a wnaed ohonynt. Mae'r elfennau hyn yn aml yn rhan annatod o gynllun yr adeilad hefyd, o ran eu maint a'u lleoliad yn ogystal ag o ran manylion fframiau drysau, offer drysau a phatrwm gwydro ffenestri, er enghraifft.

Roedd ffenestri yn arbennig yn amrywio yn ôl dyddiad, swyddogaeth ac ardal. Gallai fod gan rannau gwahanol o'r un adeilad ffenestri o fath gwahanol a all fod yn dystiolaeth o newidiadau blaenorol neu a all ddynodi gwahaniaethau o ran defnydd a statws. Mae ffenestri yn aml yn un o elfennau pensaernïol pwysicaf unrhyw adeilad ac mae eu harddull a'u maint yn cael cryn effaith ar ei gymeriad a'i olwg.

Yn ogystal â dangos yn glir pa ddefnydd a wnaed o'r adeilad yn y gorffennol, mae blaenau siopau hefyd yn nodweddion sydd yn ymgorffori traddodiadau nodedig gwaith cynllunio a chrefftwaith. Mae eu hamrywiaeth yn elfen bwysig o gymeriad aneddiadau hanesyddol. Mae nodweddion gwerthfawr megis llenni mewn blychau llenni, caeadau mewn blychau caeadau, a'r waliau o dan ffenestri siopau ('stall-risers') yn aml wedi'u cuddio o dan arwynebau diweddarach. Mae'n werth cadw golwg amdanynt pan fo cynigion i wneud gwaith i flaenau siopau.

Cadwch lle y bo'n bosibl, atgyweiriwch lle y bo angen a pharchwch gymeriad hanesyddol unrhyw waith adnewyddu.

Ni fydd ffenestri UPVC yn dderbyniol fel arfer: mae'r cydrannau sy'n cael eu cydosod ynddynt yn cael eu gwneud mewn ffatrioedd ac mae eu nodweddion yn wahanol iawn i nodweddion ffenestri traddodiadol, sy'n golygu eu bod yn debygol o fod yn niweidiol i gymeriad a golwg yr adeilad.

2.5 Y Tu Mewn i Adeiladau

Gall y cynllun a'r manylion y tu mewn i adeiladau hefyd fod yn dystiolaeth bwysig ar gyfer eu dyddiad a'u datblygiad yn ogystal â'u swyddogaeth a'u statws. Hyd yn oed lle nad oes fawr ddim manylion wedi goroesi, gall ardaloedd mewnol a phatrymau cylchredeg fod yn arwyddocaol.

Mae grisiau, paneli, caeadau, drysau a fframiau drysau, lleoedd tân, brestiau simneiau a mentyll simneiau, trawstiau a distiau, er enghraifft, yn aml yn elfennau pwysig yng nghynllun cyffredinol yr adeilad. Mae ansawdd crefftwaith hefyd yn helpu i nodi statws yr adeilad. Mae gorffeniadau wal hanesyddol, megis gwaith plastr traddodiadol ac arwynebau lloriau, megis hen loriau estyllog, plastr a choblau wedi'u palmentu, oll yn nodweddion gwerthfawr sydd wedi goroesi y mae'n werth eu cadw.

Mae gwaith plastr traddodiadol yn werth ei gadw, nid yn unig oherwydd ei ddiddordeb hanesyddol, ond hefyd oherwydd ei nodweddion inswleiddio da a'r ffaith y gall oddef anwedd yn well na phlastrau modern. Mae hefyd yn syniad da bod yn effro i'r posibilrwydd bod manylion prin a bregus, megis cynlluniau lliw cynnar neu addurniadau wedi'u paentio, wedi goroesi.

Cadwch lle y bo'n ymarferol, atgyweiriwch lle y bo angen.

3. Adeiladwaith, Cyflwr a Pherfformiad

Mae'n bwysig eich bod yn deall adeiladwaith a chyflwr eich adeilad rhestredig, a'r ffordd y bwriadwyd iddo berfformio **cyn** i chi ystyried gwneud unrhyw newidiadau fel na fyddwch yn amharu ar ei gyfanrwydd strwythurol na thanseilio ei berfformiad.

3.1 Deall yr Adeiladwaith

Mae deall adeiladwaith eich adeilad, natur y deunyddiau a'r ffordd y maent wedi'u defnyddio yn fan cychwyn pwysig wrth ystyried gwaith atgyweirio, gwaith adnewyddu neu waith addasu, er mwyn sicrhau bod eich cynigion yn cyd-fynd â'r adeiladwaith presennol. Gall deall effaith newidiadau blaenorol i'r adeiladwaith helpu i nodi cyfleoedd i wneud newidiadau yn y dyfodol.

Mae hefyd yn bwysig monitro ac atgyweirio unrhyw broblemau strwythurol cyn iddynt arwain at ddiffygion. Mewn adeiladau a adeiladwyd yn draddodiadol, mae rhywfaint o symud yn naturiol ac fel arfer gellir darparu ar ei gyfer heb anhawster. Fodd bynnag, weithiau, gall symud a sadio dros amser achosi problemau strwythurol. Gall ffactorau eraill megis lleithder a phydredd hefyd effeithio ar gyfanrwydd strwythurol adeilad. Efallai fod diffygion strwythurol mewn adeiladau hanesyddol i'w priodoli i'w hoedran, y dull adeiladu, a'r defnydd a wnaed ohonynt yn y gorffennol. Mae'n bosibl bod newidiadau sydd wedi'u gwneud yn ystod oes adeilad, megis dileu elfennau strwythurol, wedi achosi difrod iddo.

3.2 Deall Cyflwr

Hyd yn oed cyn i chi ddechrau meddwl am wneud newidiadau, mae'n syniad da deall beth yw cyflwr presennol eich adeilad rhestredig. Mae'n bosibl bod adroddiad cyffredinol diweddar ar ei gyflwr ar gael oddi wrth eich awdurdod cynllunio lleol, ond dylai perchenogion comisiynu eu harolwg manylach eu hunain gan gynghorydd adeiladu arbenigol pan fyddant yn ystyried gwaith.

3.3 Deall Perfformiad

Mae gan adeiladau a adeiladwyd yn draddodiadol (ni waeth beth fo'u hansawdd pensaernïol) waliau cadarn wedi'u hadeiladu o ddeunyddiau mandyllog. Mae cerrig, brics, pren a phridd ar y cyd â morterau calch, gwyngalch neu rendr yn galluogi adeiladau i 'anadlu' – golyga hyn y gellir amsugno ac anweddu lleithder. Yng Nghymru, defnyddiwyd pob un o'r deunyddiau hyn mewn adeiladau traddodiadol ond roedd eu cyfuniad penodol a'r dulliau adeiladu yn amrywio yn ôl amser, lle a swyddogaeth. Yn gyffredinol, mae adeiladau a godwyd cyn 1919 yn defnyddio dulliau adeiladu traddodiadol.

Ar y llaw arall, mae dulliau adeiladu modern (ar ôl 1919) yn defnyddio deunyddiau anhydraidd cryf, megis sment a choncrid, y bwriedir iddynt gadw lleithder allan. Mae angen i waith atgyweirio neu ymyriadau eraill i adeiladau a godwyd gan ddefnyddio dulliau modern barchu'r nodweddion hyn, ond os defnyddiwyd ddeunyddiau modern gyda dulliau adeiladu traddodiadol gallwch ddifrodi eich adeilad drwy ddal lleithder a'i wneud yn llai hydraidd. Ni waeth beth fo'r dull adeiladu, mae angen i newidiadau i adeiladau barchu eu nodweddion perfformiad er mwyn osgoi eu niweidio.

4. Rheoli Newid

Mae'n werth deall arwyddocâd eich adeilad rhestredig a cheisio cyngor arbenigwr cymwysedig a chymwys cyn i chi ystyried ei newid.

Gall deall adeiladwaith yr adeilad, y dystiolaeth hanesyddol y mae'n ei chyflwyno a'i nodweddion strwythurol a'i nodweddion perfformiad helpu i lywio eich penderfyniadau ynghylch newid ac yn ogystal â'ch asesiad o'r effaith ar dreftadaeth.¹¹

Mae *Egwyddorion Cadwraeth*¹² Cadw yn seiliedig ar y rhagdybiaeth bod newid yn rhan anochel o'r broses o reoli adeiladau hanesyddol mewn ffordd gynaliadwy. Mae newidiadau yn cynnwys llawer o fathau o weithgarwch, o waith cynnal a chadw arferol ar y naill law i waith newydd neu waith addasu ar y llaw arall.

4.1 Cynnal a Chadw

Mae gwaith rheoli a chynnal a chadw arferol priodol a gynlluniwyd wrth wraidd cadwraeth dda. Yn y bôn, mae cynnal a chadw yn golygu cynnal archwiliadau rheolaidd i archwilio cyflwr eich adeilad a'i amgylchoedd, a gwneud gwaith atgyweirio amserol os caiff namau eu canfod. Mae'n debyg mai hwn yw'r cam pwysicaf y gallwch ei gymryd i ddiogelu eich adeilad rhestredig. Drwy nodi problemau bach yn gynnar, gallwch atal difrod difrifol a'r angen am waith atgyweirio drud yn nes ymlaen. Am ragor o wybodaeth am waith cynnal a chadw, gweler [Cynnal a Chadw!](#)¹³

¹¹ *Asesiadau o'r Effaith ar Dreftadaeth yng Nghymru*, Llywodraeth Cymru, Cadw.

¹² [Egwyddorion Cadwraeth ar gyfer Rheoli Amgylchedd Hanesyddol Cymru mewn Ffordd Gynaliadwy, Cadw, Llywodraeth Cynulliad Cymru 2011](#)

¹³ [Cynnal a Chadw! http://cadw.gov.wales/historicenvironment/help-advice-and-grants/lookingafteryourproperty/maintenancematters/?lang=cy](http://cadw.gov.wales/historicenvironment/help-advice-and-grants/lookingafteryourproperty/maintenancematters/?lang=cy)

Y perchennog sy'n gyfrifol am gyflwr ei adeilad ac nid yw'r ffaith ei fod wedi'i restru yn gosod unrhyw rwymedigaeth ychwanegol i gynnal a chadw'r adeilad i safon ragnodedig. Fodd bynnag, mae deddfwriaeth yn darparu i'r awdurdod cynllunio lleol ymyrryd drwy gyflwyno hysbysiadau statudol i wella cyflwr y tir, neu'r adeilad rhestredig lle yr ystyrir bod hynny'n briodol.¹⁴

Fel arfer ni ddylai fod angen i chi gael cydsyniad adeilad rhestredig i wneud gwaith cynnal a chadw arferol priodol, ond byddai'n well i chi gadarnhau hynny gyda'ch awdurdod cynllunio lleol er mwyn bod yn siŵr.

4.2 Atgyweirio

Dylech geisio gwneud cyn lleied o waith atgyweirio ag sydd ei angen i sefydlogi a chadw'r adeilad er mwyn sicrhau y bydd yn goroesi yn yr hirdymor a bodloni gofynion o ran parhau i'w ddefnyddio. Cyn i chi ystyried unrhyw waith atgyweirio mae'n bwysig nodi ffynhonnell y broblem er mwyn sicrhau eich bod yn gwneud mwy na dim ond trin y symptom. Gall fod mwy nag un ffactor perthnasol nad yw'n amlwg ar yr olwg gyntaf, megis dŵr yn dod i mewn neu fethiant strwythurol.

Argymhellir yn gryf y dylech geisio cyngor arbenigwr cymwysedig a chymwys. Bydd hynny nid yn unig yn helpu'r anwybodus i osgoi cymryd cam gwag, ond bydd hefyd yn dileu'r risg o ailadrodd camgymeriad cynharach a all fod yn amhriodol, a all niweidio'r adeilad ac efallai arwain at fwy o gostau i chi.

Fel arfer dylai atgyweiriadau fod yn rhai bach, sy'n adfer ac yn atgyfnerthu'r adeiladwaith lle y bo angen. Fel arfer bydd yn briodol defnyddio deunyddiau neu dechnegau sy'n debyg iawn i'r rhai sy'n cael eu hatgyweirio. Mae'n bwysig eu bod yn atgynhyrchu golwg a nodweddion ffisegol y gwaith gwreiddiol fel eu bod yn ymateb ac yn perfformio yn yr un ffordd dros amser. O dan rai amgylchiadau, efallai mai deunyddiau modern a fydd yn cynnig yr ateb gorau o ran cadwraeth, er enghraifft, os bydd eu defnyddio yn golygu y gellir cadw mwy o'r adeiladwaith hanesyddol, neu os bydd deunyddiau gwreiddiol wedi methu.

Dylai'r gwaith atgyweirio a wnewch osgoi'r angen am waith cynnal a chadw dwys sy'n debygol o fod yn anodd ei gynnal.

Fel arfer nid oes angen i chi gael cydsyniad adeilad rhestredig i wneud gwaith atgyweirio gan ddefnyddio'r deunyddiau a'r technegau a ddefnyddiwyd yn wreiddiol, ond mae'n werth ceisio cyngor yn gyntaf oherwydd gall y meini prawf ar gyfer gwaith atgyweirio o'r fath fod yn llym iawn. Er enghraifft, efallai y bydd angen i gerrig neu lechi ddod o chwarel nad yw'n bodoli mwyach; efallai na fydd y deunyddiau sy'n cyfateb orau i'r rhai gwreiddiol yn dod o'r un ffynhonnell.

Fel arfer bydd angen i chi gael cydsyniad adeilad rhestredig i wneud gwaith atgyweirio nad yw'n cyfateb yn union i'r adeiladwaith hanesyddol presennol, neu sy'n

---

¹⁴ [Deddf Cynllunio Gwlad a Thref, 1990, adran 215](#); [Deddf Cynllunio \(Adeiladau Rhestredig ac Ardaloedd Cadwraeth\) 1990, adran 48, hysbysiadau atgyweirio](#); [Deddf Cynllunio \(Adeiladau Rhestredig ac Ardaloedd Cadwraeth\) 1990, adran 54, gwaith brys](#); [Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol \(Cymru\) 2016, adran 30](#), gwaith brys: estyn y cwmpas ac adennill costau

gofyn am symud gryn dipyn o ddeunydd hanesyddol. Os nad ydych yn siŵr, dylech ymgynghori â swyddog cadwraeth eich awdurdod cynllunio lleol.

4.3 Gwaith Adnewyddu Cyfnodol

Efallai y byddwch yn gweld bod angen ymgymryd â gweithgarwch adnewyddu helaethach (megis ail-doi neu ail-rendro) weithiau er mwyn sicrhau y gellir parhau i ddefnyddio adeilad. Dylai unrhyw elfen o adeilad sy'n cael ei hadnewyddu gyd-fynd yn weledol ac yn ffisegol â'r adeiladwaith presennol er mwyn cadw cymeriad pensaernïol yr adeilad a pharchu ei berfformiad traddodiadol.

Efallai y bydd angen rhaglen gofnodi wrth wneud gwaith adnewyddu er mwyn gwneud iawn am golli adeiladwaith gwreiddiol a manteisio ar y cyfle i ddysgu mwy am yr adeilad a'i ddatblygiad hanesyddol. Er enghraifft, efallai y bydd y gwaith o ailrendro wal yn datgelu tystiolaeth bwysig o gyfnodau cynharach yn hanes yr adeilad, neu efallai y bydd y gwaith o adnewyddu gorchudd to yn datgelu sut y cafodd ei osod yn wreiddiol.

Fel arfer bydd angen i chi gael cydsyniad adeilad rhestredig i wneud gwaith adnewyddu.

4.4 Adfer ac Ailadeiladu

Dim ond os bydd yn gwella'r adeilad ac yn ei wneud yn fwy dichonadwy ac os bydd yn seiliedig ar dystiolaeth ddilys a phendant y gellir cyfiawnhau adfer neu ailadeiladu elfennau o adeilad a gollwyd, a ddinistriwyd neu a ddisodlwyd. Dylech osgoi gwaith ailadeiladu damcaniaethol. Yn yr un modd, dylech osgoi adfer nodweddion a ddisodlwyd yn fwriadol gan ychwanegiadau hanesyddol diweddarach, neu a gollwyd o ganlyniad i ddigwyddiad hanesyddol arwyddocaol. Ar y llaw arall, fel arfer, anogir unigolion i gyflwyno cynigion i atgyweirio difrod a achoswyd gan esgeulustod difeddwl, pydredd a gwaith addasu trwsogl neu sydd i'w briodoli i'r ffaith bod yr adeilad wedi'i adael yn wag.

Efallai y bydd yn bosibl cyfiawnhau gwaith ar raddfa fach i adfer manylion coll os yw'n seiliedig ar dystiolaeth dda.

Fel arfer bydd angen i chi gael cydsyniad adeilad rhestredig i wneud gwaith adfer neu ailadeiladu.

4.5 Gwaith Newydd neu Waith Addasu

Weithiau gall gwaith newydd neu waith addasu fod yn briodol er mwyn sicrhau y gellir parhau i wneud defnydd ymarferol o adeilad yn yr hirdymor neu estyn ei oes. Mae'n rhaid i chi fedru cyfiawnhau'r angen am y gwaith a darparu digon o wybodaeth i esbonio effaith eich cynnig ar arwyddocâd yr adeilad. Dylai ansawdd y dyluniad a'r ffordd y'i rhoddir ar waith ychwanegu at werth esthetig yr adeilad a'i leoliad, ac ni ddylai ychwanegiadau fod yn dra amlwg. Dylai unrhyw waith newydd hefyd barchu nodweddion perfformiad yr adeilad. Mae'r deunyddiau a ddewisir a chreffftwaith yn hollbwysig. Mae'r angen i waith newydd fod o safon yn berthnasol ar bob lefel, o ymyriadau bach mewn ystafell hanesyddol, i adeiladau neu ddatblygiadau newydd mawr.

Efallai y bydd angen i chi gael cydsyniad adeilad rhestredig i wneud gwaith newydd cymharol fân hyd yn oed (megis gosod gwydr eilaidd).

4.6 Dymchwel

Dim ond o dan amgylchiadau eithriadol ac fel dewis olaf y dylech ystyried dymchwel adeilad rhestredig yn llwyr. Ymhlith y ffactorau y dylid eu hystyried mae cyflwr yr adeilad, cost atgyweirio a chynnal a chadw'r adeilad o'i chymharu â'i arwyddocâd a'r gwerth a allai ddeillio o barhau i'w ddefnyddio, wedi'u pwysu a'u mesur yn erbyn rhinweddau cynigion amgen ar gyfer y safle. Dylid gwneud ymdrech i sicrhau y gellir parhau i ddefnyddio'r adeilad gan gynnwys, er enghraifft, cynnig rhydd-ddaliad anghyfyngedig yr adeilad i'w werthu am bris teg ar y farchnad. Fel arfer, nid yw diogelu ffasadau yn unig, na gwagio ac ailadeiladu'r tu mewn i adeiladau, yn sail dderbyniol i'w hailddefnyddio. Dylech ystyried aildddefnyddio'r adeilad rhestredig yn ei gyfanrwydd i ddiwallu'ch anghenion yn hytrach na chymryd y gallwch ddechrau o'r newydd ar safle a gliriwyd.

Bydd angen i chi gael cydsyniad adeilad rhestredig i ddymchwel adeilad. Fel arfer ni roddir cydsyniad adeilad rhestredig am y rheswm syml bod ailddatblygu adeilad yn fwy deniadol yn economaidd na'i atgyweirio neu ei aildddefnyddio.

4.7 Newid Defnydd

Weithiau, ni fydd modd defnyddio adeiladau at y diben a fwriadwyd yn wreiddiol mwyach ac efallai y bydd angen defnyddio adeiladau mewn ffordd newydd er mwyn sicrhau eu dichonoldeb yn yr hirdymor. Mae hyn yn arbennig o wir yn achos adeiladau fferm, adeiladau diwydiannol ac addoldai neu dai mawr nas defnyddir mwyach, er enghraifft. Bydd newid defnydd bron bob amser yn arwain at golli ffurf, adeiladwaith neu fanylion hanesyddol megis ffitiadau mewnol, ond dylid sicrhau bod cyn lleied o'r nodweddion hyn â phosibl yn cael eu colli er mwyn sicrhau bod y defnydd gwreiddiol yn amlwg o hyd. Mae'n rhaid pwysu a mesur manteision y newid arfaethedig yn erbyn unrhyw niwed i'r ased. O dan rai amgylchiadau, gall newid defnydd gynnig cyfle i ychwanegu at werth treftadaeth yr adeilad – er enghraifft drwy atgyfnerthu ei werth cymunedol drwy sicrhau ei fod yn fwy hygyrch.

Efallai y bydd angen i chi gael cydsyniad adeilad rhestredig i newid y defnydd a wneir o adeilad os bydd hynny'n golygu bod angen gwneud newidiadau i'r adeilad ei hun.

4.8 Mesurau Effeithlonrwydd Ynni

Cydnabyddir fwyfwy fod angen gwella effeithlonrwydd thermol adeiladau a lliniaru effaith andwyol newid yn yr hinsawdd yn unol â Rhan L o'r Rheoliadau Adeiladu¹⁵. Os caiff y mesurau hyn eu cyflawni'n gywir, mae cyfle gwirioneddol i gael effaith gadarnhaol ar yr adeilad.

Gall adeiladau hanesyddol gael budd o fesurau effeithlonrwydd ynni sy'n seiliedig ar wybodaeth, ond ni fydd mesurau a gynlluniwyd ar gyfer adeiladau modern, o

¹⁵ [Rheoliadau Adeiladu, Rhan L \(Arbed Tanwydd a Thrydan\)](#)

reidrwydd, yn briodol i adeiladau traddodiadol, sy'n perfformio mewn ffordd wahanol iawn. Drwy ddefnyddio deunyddiau a dulliau safonol mae risg y caiff adeiladwaith adeiladau hanesyddol ei ddifrodi ac y caiff iechyd eu deiliaid ei niweidio.

Fel gydag ymyriadau eraill, deall yr adeilad yw'r cam cyntaf hollbwysig. Mae hyn yn ei gwneud yn bosibl i berfformiad thermol yr adeilad gael ei ddadansoddi fel y gellir nodi a chynllunio mesurau effeithlonrwydd ynni priodol er mwyn lleihau'r risg o niwed. Gall fod rhywfaint o le i wella'r adeiladwaith drwy ymyriadau sy'n gydnaws â golwg a pherfformiad adeiladau traddodiadol, ond gall fod mesurau syml, isel eu heffaith hefyd y gallech chi eu cymryd – er enghraifft gwella systemau gwresogi, atgyweirio ffenestri, aildefnyddio caeadau, atal drafftiau neu hyd yn oed ddefnyddio llenni trwm. Mae hwn yn faes cymhleth a dylech geisio cyngor cyn i chi ystyried unrhyw fesurau ôl-ffitio a fyddai'n effeithio ar yr adeiladwaith hanesyddol.

Gall hefyd fod rhywfaint o le i gyflwyno mesurau microgynhyrchu.¹⁶

Efallai y bydd angen i chi gael cydsyniad adeilad rhestredig i gyflwyno mesurau effeithlonrwydd ynni.

4.9 Hygyrchedd

I'r graddau y mae hynny'n bosibl, dylai adeiladau hanesyddol fod yn hygyrch i bawb – yn enwedig y rheini sy'n darparu gwasanaethau i'r cyhoedd. Fodd bynnag, mewn rhai adeiladau, gall nodweddion sy'n elfennau hanfodol o gymeriad yr adeilad fod yn rhwystrau ffisegol i fynediad, er enghraifft, drysau isel bwthyn neu risiau mawreddog plasty. Gall cymeriad pensaernïol cryf rhai adeiladau hefyd gyfyngu ar yr opsiynau ar gyfer gwella. Ond, drwy fod yn barod i ystyried dulliau gweithredu llawn dychymyg ac arloesol, gallwch sicrhau bron bob amser bod adeilad yn hygyrch heb amharu ar ei ddiddordeb hanesyddol.¹⁷

Bydd angen i chi gael cydsyniad adeilad rhestredig i wneud newidiadau i wella mynediad. O dan rai amgylchiadau, efallai y bydd angen i chi gael cydsyniad adeilad rhestredig ar gyfer gwelliannau dros dro.

4.10 Glanhau

Nid oes angen i chi gael cydsyniad adeilad rhestredig i lanhau'r tu allan i adeiladau gan ddefnyddio dŵr a brwshis. Fodd bynnag, dylech ofalu nad yw'r waliau yn cael eu difrodi drwy gael eu gorwlychu gan ddŵr.

Gall dulliau eraill o lanhau cerrig neu frics fod yn briodol ond gall y rhain hefyd gael cryn effaith ar gymeriad yr adeilad. Dim ond os bydd yn angenrheidiol ac yn fuddiol i gael gwared â baw cyrydol neu wella golwg adeilad yn sylweddol y bydd gwaith glanhau yn briodol. Dim ond cwmnïau arbenigol a ddylai lanhau cerrig, brics neu derracotta a dylid eu goruchwyllo'n ofalus. Gall arwynebau gael eu difrodi'n wael a

¹⁶ [Ynni adnewyddadwy a'ch Adeilad Hanesyddol. Gosod Systemau Microgynhyrchu: Canllaw Arfer Gorau](#), Cadw, Llywodraeth Cynulliad Cymru, 2010

¹⁷ [Goresgyn y Rhwystrau: Darparu Mynediad Corfforol i Adeiladau Hanesyddol](#), Cadw: Welsh Historic Monuments, 2002

gall manylion gael eu colli drwy ddefnyddio technegau trwsgl. Dylid diogelu rhannau o'r adeilad nad ydynt yn cael eu glanhau.

Efallai y bydd angen i chi gael cydsyniad adeilad rhestredig i wneud gwaith glanhau.

4.11 Dogfennu a Chofnodi

Mae'n bwysig cofnodi'r penderfyniadau a wneir pan wneir newidiadau i adeilad rhestredig a dysgu ohonynt.

Pan fydd rhan o adeilad hanesyddol, neu'r adeilad cyfan hyd yn oed, yn cael ei cholli/golli neu ei newid, mae'n arfer da manteisio ar y cyfle i gofnodi'r elfennau o'r adeilad a fydd yn cael eu dileu neu eu newid, i ymchwilio i'r nodweddion hynny ac i'w dadansoddi. Mae'n arfer da hefyd gofnodi nodweddion a ddatgelir wrth i'r gwaith fynd rhagddo.

Dylai'r wybodaeth a gesglir wrth fynd ati i ddeall ac asesu arwyddocâd adeilad hanesyddol gael ei chadw, a dylid rhoi copi yn y cofnod o'r amgylchedd hanesyddol lleol ac yng Nghofnod Henebion Cenedlaethol Cymru, sef archif genedlaethol Cymru a gynhelir gan CBHC.

5. Proses Cydsyniad Adeilad Rhestredig

5.1 Beth yw Cydsyniad Adeilad Rhestredig?

Yn ôl y gyfraith, mae'n rhaid i chi gael cydsyniad adeilad rhestredig ar gyfer unrhyw newid neu estyniad a fyddai'n effeithio ar gymeriad eich adeilad rhestredig fel un sydd o ddiddordeb pensaernïol eu hanesyddol arbennig. Mae'n rhai i chi gael cydsyniad adeilad rhestredig i ddymchwel adeilad rhestredig.¹⁸

Mae'r gofyniad hwn yn gymwys i bob rhan o'r adeilad rhestredig, y tu mewn a'r tu allan iddo, yn ogystal ag unrhyw wrthrychau a strwythurau sydd ynghlwm wrtho, ni waeth beth fo gradd y nodwedd a ph'un ai a gyfeirir ato yn y disgrifiad ar y rhestr ai peidio. Gall gosodiadau gynnwys, er enghraifft, paneli ar waliau neu leoedd tân, sy'n amlwg yn rhan o'r adeilad. Gall gwrthrychau ar eu traed eu hunain, megis cerfluniau, fod yn osodiadau hefyd os ydynt yn rhan o'r cynllun pensaernïol cyffredinol. Dylid ymdrin â phob achos yn unigol ar sail y ffeithiau, a'r peth gorau yw ei drafod gyda'r awdurdod cynllunio lleol wrth gynllunio'r gwaith.

Efallai y bydd angen i chi gael cydsyniad adeilad rhestredig hefyd ar gyfer newidiadau i strwythurau cysylltiedig, nad ydynt wedi'u rhestru yn eu rhinwedd eu hunain ond sydd o fewn cwrtil y prif adeilad rhestredig.

Mae strwythurau cwrtil yn atodol neu'n eilradd i'r adeilad rhestredig. Maent yn rhan o'r tir sydd ynghlwm wrtho, a dyna'r sefyllfa ers cyn 1 Gorffennaf 1948. Yn ôl y gyfraith, ystyrir bod strwythurau cwrtil o'r fath yn rhan o'r adeilad rhestredig. Mae enghreifftiau o strwythurau cwrtil yn cynnwys waliau terfyn a thai allan.

---

¹⁸ [Deddf Cynllunio \(Adeiladau Rhestredig ac Ardaloedd Cadwraeth\) 1990](#), adrannau 7 ac 8

DRAFFT Rheoli Newidiadau i Adeiladau Rhestredig yng Nghymru

Bydd arwyddocâd a gwerth strwythurau cwrtil yn amrywio yn ôl natur eu cydberthynas â'r prif adeilad, eu cyfanrwydd a'u rhinwedd cynhenid.

Mae'n bwysig nodi'r canlynol:

- a yw strwythur o fewn cwrtil adeilad rhestredig ai peidio
- arwyddocâd y strwythur o ran ei gydberthynas â'r adeilad rhestredig
- yr effaith y gall y newidiadau i'r strwythur cwrtil ei chael ar y prif adeilad.

Bydd eich awdurdod cynllunio lleol yn gallu dweud wrthyhych a yw strwythur o fewn cwrtil adeilad rhestredig ai peidio ond, yn y pen draw, mae'n bosibl mai mater i'r llysoedd fydd y penderfyniad. Mae angen ymdrin â phob achos unigol ar sail y ffeithiau ond dyma'r prif faterion i'w hystyried:

- cynllun ffisegol y prif adeilad rhestredig a'r strwythurau eraill
- a gafodd y strwythurau eu hadeiladu cyn 1948 ai peidio
- pwy sy'n berchen ar yr adeilad rhestredig a'r strwythurau eraill ar hyn o bryd a phwy oedd yn berchen arnynt pan gawsant eu rhestru
- y defnydd a wneir o'r strwythurau, a'u swyddogaeth, a'r gydberthynas rhyngddynt a'r adeilad rhestredig ar hyn o bryd ac yn y gorffennol

Bydd angen cael cydsyniad ar gyfer rhai mathau o waith atgyweirio ar adeiladau rhestredig ac ar gyfer pob math o waith adnewyddu, gwaith newydd a gwaith addasu, gwaith adfer a gwaith dymchwel. Mae bob amser yn syniad da gofyn i'r awdurdod cynllunio lleol a oes angen cydsyniad adeilad rhestredig.

Mae'n drosedd gwneud gwaith o'r fath heb gael cydsyniad adeilad rhestredig cyn dechrau ar unrhyw waith.

Gwneir ceisiadau am gydsyniad adeilad rhestredig i awdurdodau cynllunio lleol. Rhaid i awdurdodau cynllunio lleol ystyried yn benodol pa mor ddymunol yw diogelu'r adeilad neu ei leoliad¹⁹ neu unrhyw nodweddion o ddiddordeb pensaernïol neu hanesyddol arbennig sydd ganddo.²⁰ Caiff ceisiadau eu hystyried yn ôl eu teilyngdod a bydd rhagdybiaeth o blaid diogelu adeiladau rhestredig a'u lleoliadau.

Yn ôl Egwyddorion Cadwraeth Cadw,²¹ disgwylir i awdurdodau cyhoeddus wneud penderfyniadau ynghylch newidiadau drwy arfer arbenigedd, profiad a barn, mewn modd cyson a thryloyw sy'n cael ei lywio gan y gyfraith a pholisi. Dylent gynnal lefel ddigonol o asesu ac ymgysylltu â'r cyhoedd er mwyn llywio a chyfiawnhau'r penderfyniadau a wneir ganddynt. Disgwylir i awdurdodau cyhoeddus roi sylw priodol i werthoedd treftadaeth safle wrth ystyried pa mor addas yw cynigion a gyflwynir iddynt.

---

¹⁹ *Nodyn Cyngor Technegol 24: Yr Amgylchedd Hanesyddol*, paragraffau 1.20–1.27; *Lleoliadau Aseidau Hanesyddol yng Nghymru*, Llywodraeth Cymru, Cadw, i'w gyhoeddi

²⁰ [Deddf Cynllunio \(Adeiladau Rhestredig ac Ardaloedd Cadwraeth\) 1990, adran 16](#)

²¹ [Egwyddorion Cadwraeth ar gyfer Rheoli Amgylchedd Hanesyddol Cymru mewn Ffordd Gynaliadwy, Cadw, Llywodraeth Cynulliad Cymru, 2011](#)

Os ydych yn berchen ar nifer o adeiladau rhestredig, neu'n eu rheoli, efallai y bydd modd sefydlu cytundeb partneriaeth dreftadaeth²² er mwyn rhoi cynllun ar waith i reoli un neu ragor o asedau hanesyddol dynodedig yn y tymor canolig ac yn yr hirdymor fel na fydd angen cyflwyno ceisiadau am gydsyniad dro ar ôl tro.

5.2 Cael Cyngor Proffesiynol

Mae'n syniad da ceisio cyngor priodol wrth lunio eich cynigion ar gyfer newid. Oherwydd natur arbenigol gwaith ar adeiladau rhestredig, dylech gyflogi pensaer neu syrfêwr cymwysedig, sydd â phrofiad o weithio ym maes adeiladau hanesyddol yng Nghymru, o'r cychwyn. Bydd gan weithwyr proffesiynol a achredwyd ym maes cadwraeth wybodaeth briodol a bydd yn gallu cynnig canllawiau i chi ar bob un o'r materion uchod.

Yn yr un modd, dylai fod gan unrhyw un sy'n gwneud gwaith ar adeiladau hanesyddol y sgiliau crefft arbenigol priodol i wneud y gwaith hefyd. Mae gwaith ar adeiladu hanesyddol yn chwarae rôl bwysig o ran datblygu a chynnal sgiliau crefft arbenigol gwerthfawr.

5.3 Cael Cyngor Cyn Ymgeisio

Cyn cyflwyno cais am gydsyniad adeilad rhestredig, mae'n syniad da ceisio cyngor gan yr awdurdod cynllunio lleol. Dylai hyn eich rhoi ar y trywydd cywir ac osgoi unrhyw bethau annisgwyl yn ddiweddarach yn y broses.²³

Pan fo'r newidiadau arfaethedig yn debygol o gael effaith sylweddol ar arwyddocâd yr adeilad, gall Cadw hefyd gymryd rhan mewn cyfarfodydd cyn ymgeisio, ochr yn ochr â'r awdurdod cynllunio lleol. Bydd Cadw yn gallu trafod y polisiau a'r egwyddorion cyffredinol y dylid ystyried eich cynigion yn eu herbyn a gallant hefyd roi cyngor ar arwyddocâd yr adeilad rhestredig. Ni all staff Cadw drafod rhinweddau achosion penodol ar ôl i gais gael ei gyflwyno.

5.4 A oes angen caniatâd cynllunio?

Efallai y bydd angen i chi gael caniatâd cynllunio a chymeradwyaeth rheoliadau adeiladu hefyd ar gyfer rhai mathau o waith ar adeiladau rhestredig. Mae cydsyniad adeilad rhestredig yn ychwanegol at ganiatâd cynllunio ac ar wahân iddo. Ni fydd penderfyniad i roi caniatâd cynllunio yn golygu y caiff cydsyniad adeilad rhestredig ei roi o reidrwydd. Os bydd angen caniatadau eraill, dylech wneud y ceisiadau ar yr un pryd.

5.5 Cyflwyno eich Cais

Dylai eich cais fod yn gyflawn a chynnwys cryn dipyn o dystiolaeth er mwyn i'r awdurdod cynllunio lleol fedru ei ystyried mewn ffordd effeithiol ac amserol. Dylech wneud eich cais ar y ffurflen a ddarperir ar wefan pob awdurdod cynllunio lleol neu

²² [Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol \(Cymru\) 2016, adran 28](#), cytundebau Partneriaethau Treftadaeth; *Rheoli Cytundebau Partneriaethau Treftadaeth*, Llywodraeth Cymru, Cadw (i'w gyhoeddi)

²³ [Canllaw Arfer Llywodraeth Cymru, Gwireddu Potensial Trafodaethau Cyn Gwneud Ceisiadau Cynllunio, Mai 2012](#)

ffurflen 1APP Llywodraeth Cymru ar-lein²⁴. Mae'n rhaid anfon tystysgrif sy'n nodi mai chi yw'r perchennog neu eich bod wedi cyflwyno hysbysiad i'r perchennog gyda'r ffurflen.

Dylech roi digon o wybodaeth i'r awdurdod cynllunio lleol – ond dim mwy o wybodaeth nag sydd ei hangen – i'w alluogi i asesu effaith debygol y cynigion ar ddi-ddordeb pensaernïol a/neu hanesyddol arbennig yr adeilad a'i leoliad. Bydd angen i chi gynnal asesiad o'r effaith ar dreftadaeth a chyfiawnhau eich cynigion mewn datganiad am yr effaith ar dreftadaeth.

Dylai eich datganiad am yr effaith ar dreftadaeth esbonio'r gwaith arfaethedig, gan gyfeirio at unrhyw ffotograffau, planiau a lluniadau cysylltiedig, a'r hyn yr ydych yn bwriadu ei gyflawni – dyma'ch cyfiawnhad dros eich cynigion. Dylech ddisgrifio arwyddocâd y rhan o'r adeilad rhestredig sydd o dan sylw ac asesu effaith y gwaith arfaethedig. Bydd angen i chi ddangos sut a pham y dewiswyd y cynllun a ffefrir ar gyfer y newidiadau neu'r estyniadau, gan gynnwys unrhyw fesurau lliniaru. Os bydd y gwaith yr ydych yn bwriadu ei wneud yn effeithio ar y trefniadau mynediad, bydd angen i chi hefyd gynnwys datganiad mynediad. Dylai'r asesiad fod yn gymesur â'r cynigion a'u heffaith debygol; er enghraifft, bydd angen rhoi sylw manylach i gynllun adfer mawr nag i fân atgyweiriadau i ffenestri sy'n bodoli eisoes. Mae rhagor o wybodaeth am ddatganiadau am yr effaith ar dreftadaeth yn *Asesiadau o'r Effaith ar Dreftadaeth yng Nghymru*.²⁵

Os yw'n debygol y bydd y cynigion yn effeithio ar unrhyw fuddiannau cadwraeth natur neu unrhyw rywogaethau a warchodir gan Ewrop, mae'n rhaid i chi gynnwys canlyniadau unrhyw arolwg ecolegol ac argymhellion ar gyfer mesurau lliniaru a allai effeithio ar adeiladwaith yr adeilad rhestredig gyda'ch cais.

Wrth wneud cais i ddymchwel adeilad rhestredig, ac yn ychwanegol at y wybodaeth sy'n ofynnol gan y rhestr wirio uchod, bydd yn rhaid i'r ymgeisydd gofnodi sut mae pob ymdrech resymol wedi'i gwneud i gadw'r defnydd presennol o'r adeilad neu i ddod o hyd i ffyrdd newydd ymarferol o'i ddefnyddio, a pham mae'r ymdrechion hynny wedi methu. Gallwch hefyd gyflwyno dadleuon ynghylch sut y byddai ailddatblygu'r safle yn sicrhau manteision sylweddol i'r gymuned a fyddai'n bwysicach na cholli'r adeilad rhestredig.²⁶

Dylech gysylltu â'ch awdurdod cynllunio lleol bob amser i ofyn a oes angen rhagor o wybodaeth arno, er enghraifft, rhestr waith, adroddiad strwythurol neu asesiad hanesyddol.

²⁴ [Y Ffurflen Gais Safonol \(ffurflen 1APP\)](#)

²⁵ *Asesiadau o'r Effaith ar Dreftadaeth yng Nghymru*, Llywodraeth Cymru, Cadw, i'w gyhoeddi

²⁶ *Nodyn Cyngor Technegol 24: Yr Amgylchedd Hanesyddol*, para 5.15

Cais am Gydsyniad Adeilad Rhestredig: Rhestr Wirio o Ddogfennau Ategol

<i>Eitem</i>	<i>Cynnwys a graddfa</i>
Datganiad am yr Effaith ar Dreftadaeth	Dylai eich datganiad am yr effaith ar dreftadaeth grynhoi'r gwaith arfaethedig ac arwyddocâd yr adeiladwaith y byddai'n effeithio arno. Dylai ystyried a fyddai'r cynigion yn difrodi'r adeiladwaith ac a oes ffyrdd eraill o gyflawni'r amcanion. Dylai'r asesiad fod yn gymesur â'r cynigion a'u heffaith debygol.
Datganiad Mynediad	Dim ond os yw'r gwaith arfaethedig yn effeithio ar fynediad i'ch adeilad hanesyddol, neu ar fynediad y tu mewn iddo. y bydd angen datganiad mynediad.
Map Lleoliad	Ar raddfa o 1:1,250 neu 1:2,500. Dylid amlinellu adeiladau yr effeithir arnynt mewn coch a thir cyfagos y perchennog mewn glas.
Cynlluniau	Ar lefel pob llawr, graddfa o 1:50 (1:100 ar gyfer adeiladau mawr). Lluniadau ar wahân i ddangos sefyllfaoedd presennol ac arfaethedig.
Gweddoluniau a Thrychiadau	Mae'n rhaid dangos newidiadau allanol ar ddrychiadau presennol ac arfaethedig, a newidiadau mewnol ar ddrychiadau tebyg, ar yr un raddfa â graddfa'r cynlluniau.
Manylion	Ar gyfer gwaith sy'n effeithio ar nodweddion mwy o faint, er enghraifft, drysau, ffenestri, rheiliau a grisiau, lluniadau ar raddfa o 1:10 ac 1:20; ar gyfer manylion cain a mwy addurniadol, er enghraifft, mowldiau cerrig, bariau gwydro pren, manylion plastr a gwaith metel cywrain, ar raddfeydd o 1:2 neu 1:1.
Ffotograffau	Rhaid cynnwys ffotograffau dyddiedig sy'n dangos golwg presennol rhannau o'r adeilad yr effeithir arnynt. Gellir defnyddio ffotogyfosodiadau sy'n dangos effeithiau gweledol newidiadau arfaethedig ar gyfer mân waith, er enghraifft, ychwanegu goleuadau, erialau, larymau, neu newidiadau i flaenau ac arwyddion siopau. Dylid dangos lleoliad ehangach yr adeilad rhestredig ar ffotograffau a dynnwyd ymhellach i ffwrdd.
Ecoleg	Rhaid cynnwys datganiad ynghylch pa gyfyngiadau ecolegol a ystyriwyd. Dylid atodi canlyniadau ac argymhellion yr arolwg ecolegol i'r cais.

5.6 Beth sy'n Digwydd Nesaf?

Dilysu Ar ôl i i'ch cais am gydsyniad adeilad rhestredig ddod i law'r awdurdod cynllunio lleol, bydd yn dilysu ei gynnwys gan ddefnyddio'r rhestr wirio uchod. Os yw'r cais yn gyflawn, bydd yr awdurdod yn ysgrifennu atoch i roi gwybod i chi y bydd yn penderfynu ar eich cais ac yn cynnig hawl i chi apelio os na fyddwch wedi cael penderfyniad o fewn **wyth wythnos**. Os yw'r cais yn anghyflawn, efallai y gofynnir i

chi roi gwybodaeth ychwanegol, ond gall awdurdod cynllunio lleol wrthod cais annigonol.

Hysbysebu Mae'n rhaid i'r awdurdod cynllunio lleol hysbysebu cynigion sy'n gofyn am gydsyniad adeilad rhestredig mewn papur newydd lleol ac ar y safle neu'n agos ato. Mae'r hysbysiadau hyn yn cynnig cyfnod o **21 diwrnod** i bartïon â diddordeb gyflwyno sylwadau, ac mae'n rhaid ystyried y sylwadau hynny wrth benderfynu ar geisiadau. Nid oes angen hysbysebu ceisiadau nad ydynt ond yn effeithio ar y tu mewn i adeilad rhestredig gradd II, nac ychwaith geisiadau i amrywio neu ollwng amodau sydd ynghlwm wrth gydsyniad adeilad rhestredig o'r fath.

Ymgynghori Yn achos ceisiadau i ddymchwel adeilad yn llwyr neu'n rhannol, rhaid i'r awdurdod cynllunio lleol ymgynghori â'r gymdeithas amwynder genedlaethol berthnasol,²⁷ gan roi cyfnod o **21 diwrnod** iddi gynnig ei chynghor. Mae gan y cymdeithasau amwynder hyn wybodaeth arbenigol am gyfnodau penodol a mathau penodol o adeiladau, a disgwylir i bwys priodol gael ei roi ar eu cynghor wrth benderfynu ar geisiadau. Gall awdurdodau cynllunio lleol ddewis pa gymdeithasau y byddant yn ymgynghori â hwy, ar sail dyddiad yr adeilad yr effeithir arno.

5.7 Amodau

Os rhoddir cydsyniad adeilad rhestredig, efallai y bydd amodau ynghlwm wrtho. Bydd angen i chi eu darllen yn ofalus a sicrhau y gallwch gydymffurfio â'r amodau cyn dechrau ar unrhyw waith. Dylech roi copi o'r cydsyniad, ac unrhyw gymeradwyaethau eraill, i'ch adeiladwr neu'ch contractwr, cyn i'r gwaith ddechrau neu cyn i unrhyw un dendro am gontract. Mae'n drosedd methu â chydymffurfio ag unrhyw amodau sydd ynghlwm wrth gydsyniad adeilad rhestredig.

Gallai amodau gynnwys gofyniad i ddarparu manylion ychwanegol a nodwyd, neu gyflwyno datganiad dulliau cadwraeth ar gyfer gwaith penodol neu ddiogelu adeiladwaith hanesyddol. Os bydd yr awdurdod cynllunio lleol o'r farn y caiff rhan hanfodol o'r cymeriad neu ran sylweddol o adeiladwaith hanesyddol yr adeilad ei cholli, bydd amod yn mynnu bod gwaith cofnodi yn cael ei wneud cyn dechrau ar unrhyw waith yn rhan o'ch cydsyniad adeilad rhestredig. Darperir manylion am ba waith cofnodi y bydd angen ei wneud ar ôl i chi gael eich hysbysiad o benderfyniad.

Efallai y bydd angen i chi hefyd hysbysu CBHC cyn i chi allu dechrau ar unrhyw waith. Yn ôl y gyfraith, mae'n rhaid i chi roi mis o rybudd i CBHC am waith dymchwel neu waith addasu sylweddol a rhoi mynediad rhesymol i'r adeilad i'w staff fel y gallant gofnodi'r adeilad cyn i'r gwaith ddechrau, os bydd angen gwneud hynny.

5.8 Hysbysu

Os yw'r awdurdod cynllunio lleol yn bwriadu rhoi cydsyniad adeilad rhestredig, mae'n rhaid iddo, mewn rhai achosion, hysbysu Cadw am y cais yn gyntaf.²⁸ Mae gan

²⁷ Rhestrir y cymdeithasau amwynder yn 'Cysylltiadau'

²⁸ Dirprwyo — Mae Llywodraeth Cymru wedi dirprwyo i rai awdurdodau cynllunio lleol y cyfrifoldeb dros benderfynu ar geisiadau am gydsyniad adeilad rhestredig i wneud gwaith i adeiladau rhestredig Gradd II (heblaw am ddymchwel) heb hysbysu Cadw. Bydd eich awdurdod lleol yn gallu cadarnhau a oes ganddo awdurdod dirprwyedig. [Deddf Cynllunio \(Adeiladau Rhestredig ac Ardaloedd Cadwraeth\) 1990, adrannau 12, 13 a 14](#)

Cadw **28 diwrnod** o'r dyddiad y daw'r cais i law i benderfynu naill ai i argymhell bod Gweinidogion Cymru yn galw'r cais i mewn ac yn penderfynu arno, neu i ganiatáu i'r awdurdod cynllunio lleol benderfynu ar y cais. Os na wneir penderfyniad o'r fath ymhen 28 diwrnod, mae'n bosibl y bydd yr amserlen yn cel ei hestyn.²⁹

Os bydd yr awdurdod cynllunio yn penderfynu gwrthod rhoi cydsyniad, nid oes angen iddo hysbysu Cadw.

Mae ceisiadau yr ystyrir eu galw i mewn yn geisiadau sy'n eithriadol o arwyddocaol neu ddadleuol, y byddai angen i Weinidogion Cymru benderfynu arnynt. Gan amlaf, mae trafodaethau cyn ymgeisio rhyngoch chi, eich awdurdod cynllunio lleol a Cadw yn debygol o osgoi'r posibilrwydd o gais yn cael ei alw i mewn.

Fel arfer, arolygydd annibynnol o'r Arolygiaeth Gynllunio a benodir at y diben hwnnw fydd yn penderfynu ar gais a alwyd i mewn. Bydd yr arolygydd yn ystyried yr holl ffeithiau perthnasol ac yn ystyried gwrthwynebiadau i'r cais cyn gwneud penderfyniad.

5.9 Sut i Apelio

Mae gennych hawl i apelio i Weinidogion Cymru (yn ymarferol, yr Arolygiaeth Gynllunio) os bydd awdurdod cynllunio lleol yn gwneud y canlynol:

- gwrthod rhoi cydsyniad ar gyfer gwaith ar adeilad rhestredig
- rhoi cydsyniad adeilad rhestredig yn ddarostyngedig i amodau
- gwrthod cais i amrywio neu gyflawni amodau sydd ynghlwm wrth gydsyniad adeilad rhestredig
- methu â phenderfynu ar eich cais o fewn 8 wythnos, neu o fewn cyfnod amser gwahanol y byddwch chi a'r awdurdod cynllunio lleol wedi penderfynu arno
- rhoi hysbysiad gorfodi adeilad rhestredig.

Fel arfer mae'n rhaid i chi apelio o fewn chwe mis i benderfyniad yr awdurdod cynllunio lleol, neu ei fethiant i wneud penderfyniad .

5.10 Yn Ystod y Gwaith

Weithiau, deuir o hyd i nodweddion o ddiddordeb megis lleoedd tân, paneli a hyd yn oed furluniau wrth wneud newidiadau, yn arbennig mewn adeiladau hŷn neu fwy o faint. Os dewch ar draws unrhyw nodweddino o'r fath, dylech geisio cyngor yr awdurdod cynllunio lleol. Os oes unrhyw bosibilrwydd y caiff nodweddion cudd eu datgelu, gall yr awdurdod cynllunio lleol osod amod priodol ar y cydsyniad adeilad rhestredig sy'n ei gwneud yn ofynnol iddynt gael eu cadw neu eu cofnodi'n briodol.

5.11 Gwaith Anawdurdodedig

Mae'n drosedd gwneud gwaith ar adeilad rhestredig sy'n effeithio ar ei gymeriad fel adeilad o ddiddordeb pensaernïol neu hanesyddol arbennig heb gydsyniad adeilad rhestredig.³⁰ Amlinellir mathau o waith sy'n debygol o effeithio ar gymeriad adeilad

²⁹ *Polisi Cynllunio Cymru*: Pennod 6 — Yr Amgylchedd Hanesyddol, para. 6.5.17

³⁰ [Deddf Cynllunio \(Adeiladau Rhestredig ac Ardaloedd Cadwraeth\) 1990, adran 59](#)

DRAFFT Rheoli Newidiadau i Adeiladau Rhestredig yng Nghymru

rhestredig yn adran 4 (Rheoli Newid). Mae hefyd yn drosedd methu â chydymffurfio ag unrhyw amodau a osodwyd ar gydsyniad adeilad rhestredig.

Pan fyddant yn wynebu achos o dorri'r rheolau sy'n ymwneud ag adeiladau rhestredig, bydd awdurdodau cynllunio lleol yn ystyried a ddylent gymryd camau gorfodi a/neu erlyn.³¹ Er y gallai camau gorfodi fod yn ymateb digonol i'r drosedd ac er y gallent fod o fudd i'r adeilad, mae gwaith anawdurdodedig, yn aml, yn dinistrio adeiladwaith hanesyddol, ac ni ellir adfer ei ddiddordeb arbennig drwy gamau gorfodi.

O dan amgylchiadau eithriadol, ceir gwneud ceisiadau i gadw gwaith anawdurdodedig. Er mwyn asesu cais o'r fath, bydd awdurdodau cynllunio lleol yn dilyn yr un gweithdrefnau â'r rheini a ddisgrifiwyd ar gyfer cydsyniad adeilad rhestredig, a byddant yn defnyddio'r un profion i bwysu a mesur rhinweddau'r achos. Os rhoddir cydsyniad, nid yw'n ôl-weithredol; dim ond o ddyddiad y cydsyniad yr awdurdodir y gwaith. Os na chaiff cydsyniad ei roi, efallai y cymerir camau gorfodi i unioni unrhyw ddifrod neu ddileu'r gwaith ac, mewn rhai achosion, efallai y caiff y sawl sy'n gyfrifol ei erlyn.³²

---

³¹ [Deddf Cynllunio \(Adeiladau Rhestredig ac Ardaloedd Cadwraeth\) 1990, adran 38](#), hysbysiad gorfodi adeilad; [Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol \(Cymru\) 2016, adran 29](#), hysbysiadau stop dros dro

³² [Deddf Cynllunio \(Adeiladau Rhestredig ac Ardaloedd Cadwraeth\) 1990, adran 38](#)

Gwybodaeth Bellach

Deddfwriaeth, Polisi a Chanllawiau Cynllunio

[Deddf Cynllunio \(Adeiladau Rhestredig ac Ardaloedd Cadwraeth\) 1990](#)

[Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol \(Cymru\) 2016](#)

[Polisi Cynllunio Cymru](#)

Polisi Cynllunio Cymru: Pennod 6 — Yr Amgylchedd Hanesyddol

Nodyn Cyngor Technegol 24: Yr Amgylchedd Hanesyddol

[Nodyn Cyngor Technegol 12: Dylunio](#)

Canllawiau Arferion Gorau

[Egwyddorion Cadwraeth ar gyfer Rheoli Amgylchedd Hanesyddol Cymru mewn](#)

[Ffordd Gynaliadwy](#), Cadw, Llywodraeth Cymru, 2011

Lleoliad Asedau Hanesyddol yng Nghymru, Llywodraeth Cymru, Cadw (i'w gyhoeddi)

Asesiadau o'r Effaith ar Dreftadaeth yng Nghymru, Llywodraeth Cymru, Cadw (i'w gyhoeddi)

Rheoli Cytundebau Partneriaethau Treftadaeth yng Nghymru, Llywodraeth Cymru, Cadw, (i'w gyhoeddi)

[Gwireddu potensial trafodaethau cyn ymgeisio](#), Canllaw Arfer Llywodraeth Cymru, Mai 2012

Deall Rhestru, Llywodraeth Cymru, Cadw, (i'w gyhoeddi)

Cynnal a Chadwraeth

[BS7913 Guide to the Conservation of Historic Buildings](#)

Y Sefydliad Cadwraeth Adeiladau Hanesyddol www.ihbc.org.uk/

[Cynnal a Chadw!](#)

Gwybodaeth Hanesyddol

Archifau Cymru www.archiveswales.org.uk — Catalog ar-lein sy'n caniatáu ichi chwilio am wybodaeth mewn mwy na 7,000 o gasgliadau o gofnodion hanesyddol sy'n cael eu cadw gan yr 21 o archifau yng Nghymru.

Archwilio www.archwilio.org.uk — mynediad cyhoeddus i'r cofnodion am yr amgylchedd hanesyddol sy'n cael eu cadw gan ymddiriedolaethau archaeolegol Cymru

Coflein www.coflein.gov.uk/cy/ — mynegai ar-lein Cofnod Henebion Cenedlaethol Cymru, y casgliad cenedlaethol o wybodaeth am amgylchedd hanesyddol Cymru

[Cof Cymru](#) — cofnod ar-lein Cadw o asedau hanesyddol cenedlaethol Cymru, sy'n cynnwys adeiladau rhestredig, henebion cofrestredig, llongddrylliadau gwarchoddedig, Safleoedd Treftadaeth y Byd a thirweddau hanesyddol cofrestredig.³³

Porth Cymru Hanesyddol www.historicwales.gov.uk

Llyfrgell Genedlaethol Cymru www.llgc.org.uk

Cael Gafael ar Ddeunyddiau Priodol

Mae amrywiaeth eang o gyflenwyr sy'n gallu darparu mathau gwahanol o ddeunyddiau ar gyfer gwaith adeiladu traddodiadol, er enghraifft: calch ar gyfer morterau; blew ar gyfer plastrau a theils to clai. Ceir manylion mewn cyfeirlyfrau arbenigol megis *The Building Conservation Directory*.

³³ Bydd parciau a gerddi hanesyddol yn cael eu hychwanegu at Cof Cymru yn ystod 2017

Efallai y bydd swyddog cadwraeth yr awdurdod lleol yn gallu eich helpu i gael gfael ar ddeunydd sy'n benodol i'r ardal, megis math o fricsen a gynhyrchwyd yn lleol, neu fath penodol o garreg.

Cysylltiadau

Llywodraeth Cymru
Gwasanaeth yr Amgylchedd Hanesyddol (Cadw)
Plas Caeriw, Uned 5/7 Cefn Coed, Parc Nantgarw, Caerdydd, CF15 7QQ
Ffon: 01443 336000
cadw@wales.gsi.gov.uk
www.llyw.cymru/cadw

Comisiwn Brenhinol Henebion Cymru
Ffordd Penglais, Aberystwyth, Ceredigion, SY23 3BU
Ffon: 01970 621200
nmr.wales@rcahmw.gov
www.rcahmw.gov.uk

Cofnod Henebion Cenedlaethol Cymru
nmr.wales@rcahmw.gov

Yr Arolygiaeth Gynllunio
Adeiladau'r Goron
Parc Cathays, Caerdydd, CF10 3NQ
Ffon: 029 2082 3866
wales@pins.gsi.gov.uk
<http://planninginspectorate.wales.gov.uk/?lang=cy>

Awdurdodau Cynllunio Lleol

Gellir cysylltu â swyddogion cadwraeth yr awdurdodau cynllunio lleol drwy wefan yr awdurdod lleol perthnasol.

Cymdeithasau Amwynder

<i>Cymdeithas Amwynder Genedlaethol</i>	<i>Ystod Dyddiadau</i>	<i>Diddordebau Penodol</i>
Y Cyngor Archaeoleg Brydeinig http://new.archaeologyuk.org/	Pob cyfnod	Effeithiau ar adeiladwaith a gweddillion archaeolegol
Y Gymdeithas Henebion http://ancientmonumentsociety.org.uk/	Pob cyfnod	Eglwysi
Y Gymdeithas Diogelu Adeiladau Hynafol www.spab.org.uk/	Cyn 1700	
Y Grŵp Sioraidd www.georgiangroup.org.uk	1700–1840	
Cymdeithas Oes Fictoria www.victoriansociety.org.uk	1840–1914	
Cymdeithas yr Ugeinfed Ganrif www.c20society.org.uk	1914 ymlaen	

Ymddiriedolaethau Archaeolegol Cymru

Ymddiriedolaeth Archaeolegol Clwyd-Powys
41 Stryd Lydan, y Trallwng SY21 7RR
Ffon: 01938 553670
trust@cpat.org.uk
www.cpat.org.uk

Ymddiriedolaeth Archaeolegol Dyfed
The Corner House, 6 Stryd Caerfyrddin, Llandeilo SA19 6AE
Ffon: 01558 823121
info@dyfedarchaeology.org.uk
www.dyfedarchaeology.org.uk

Ymddiriedolaeth Archaeolegol Gwynedd
Craig Beuno, Ffordd y Garth, Bangor LL57 2RT
Ffon: 01248 352535
gat@heneb.co.uk
www.heneb.co.uk

Ymddiriedolaeth Archaeolegol Morgannwg-Gwent
Heathfield House, Heathfield, Abertawe SA1 6EL
Ffon: 01792 655208
enquiries@ggat.org.uk
www.ggat.org.uk